

III. Виникнення націй і національних держав

7. Німеччина й Австрія: становлення націй і формування держав у Центральній Європі в XIX ст.

Цей заголовок охоплює широку тему історичної науки, тему, яка завжди мала інтенсивне політичне забарвлення. Якщо відновити події з погляду історіографії, то це може допомогти підвести історичну основу під нинішні дискусії про «європейський дім» і те місце, яке має посісти в ньому Німеччина. Отже, відповісти належить на такі запитання: що означало поняття «німецька нація»? Яких змін воно зазнало внаслідок створення держав у Центральній Європі?

Тут ми спробуємо лише простежити деякі перспективи, з'ясувати, як нинішня історична наука з її способом ставити питання, методами й теоріями могла б розглядати цю тему так, щоб нам не довелося ще раз вступати в політичні й світоглядні баталії наших дідів і прадідів. Уникнути цього вочевидь дуже важко, адже спільне німецько-австрійське минуле завершилося не в період між 1866 і 1871 р. Після Першої світової війни воно знов постало злободенним викликом. Тим-то 1938 р. багатьом спершу видався здійсненням того, що зазнало невдачі у XIX ст.

Ретроспективні перемоги Малонімецьчини

Це завершення спільного національного шляху й донині обтяжує роздуми про німецько-австрійську історію. Якою мірою ця тема в політичному сенсі й досі вразлива, показують запеклі публічні дебати, що їх в Австрії спричинив задум створити Берлінський музей німецької історії¹. Хоч цей музей викликав багато суперечок і в самій Федеративній республіці, однак їхньою причиною були інші проблеми, внутрішньополітичні. Адже серед громадськості ФРН, на відміну від Австрії, згадка про спільне минуле вважається зазіханням на національну ідентичність нинішньої держави. Хоч останні процеси, які почалися в 1990 р., знов розпалили публічні дебати про «німецьку націю», однак нікому не прийшла в голову хибна ідея поширити ці дебати на Австрію. Оскільки ідея «німецької на-

ції» сьогодні ще не втратила певної політичної формотворчої сили, то історичне коріння цього ідеалу сягає лише 1871 р. Малонімецька нація, яка тоді конституювалась як держава, попри занепад тієї держави, схоже, таки тріумфує. Це стосується й більшої частини нинішньої історичної науки, коли вона береться за вивчення XIX ст. Досить лише кинути погляд на розлогі загальні виклади, за допомогою яких цей фах підбиває підсумки досліджень і намагається впливати на громадську думку. Погляди істориків Східної й Західної Німеччини щодо цього напрочуд збігаються: перспективу розвитку процесів XX ст. визначає, на їхню думку, національна держава, яка почала формуватися від 1866 р. Два приклади:

В авторитетному дванадцятитомному виданні, де історична наука НДР запропонувала громадськості своє бачення німецької історії, війну 1866 р. подано як головний історичний поворот, що окреслився нібито ще напередодні. «Після того, як із поразкою революції 1848-49 рр. було вже наперед вирішено питання великонімецького чи малонімецького національно-державного об'єднання Німеччини, німці в Габсбурзькій монархії остаточно стали на шлях особного національного розвитку, який вів до утворення самостійної капіталістичної австрійської нації»². Глибоку причину відділення Австрії від німецької нації автори вбачають в економічній перевазі Пруссії, перевазі, якій Австрія не мала чого протиставити.

З боку Федеративної республіки дуже подібну оцінку давав і Томас Ніпердай. 1866 р. «відбулася перемога модерної армії модерного державного утворення над старомодною армією старомодного державного утворення». Альтернативи, мовляв, не було. «Тільки в постнаціональних мріяннях можна уявити собі, що національно-демократична воля німців дала б федералістській Центральній Європі заспокоїти себе і вдовольнити»³.

Обидва ці погляди були характерні для історичної науки в НДР і ФРН: німецько-німецька спільність. Але ця спільність мала на увазі те, що в десятиліття після розпаду Старого райху, насамперед після революції 1848-49 рр., певною мірою було закладено фундаменти рішень 1866 і 1870 рр. Щодо цього можна навіть говорити про своєрідний всенімецько-австрійський альянс істориків. Адже у трактуванні німецьких істориків участь Австрії в німецькій історії тих десятиліть обернулася на другорядний феномен, якому не варто приділяти надто багато уваги. Такої думки тримається Ніпердай, а якщо взяти інші із серйозних досліджень останніх десятиліть, то ще категоричнішу оцінку дає в своїй «Історії німецького суспільства» Ганс-Ульріх Велер (Hans-Ulrich Wehler)⁴. А ось у працях австрійських колег усе навпаки. Читачеві, який свої знання дістав лише з обсягової праці «Габсбурзька монархія в 1848-1918 рр.», мабуть, і

на гадку не спало б, що до 1866 р. ця монархія в німецькій історії посідала центральне місце. На мою думку, обидві перспективи – малонімецька й габсбурзька – не відповідають дійсності, тому що обидві маргіналізують роль Австрії в німецькій історії ХІХ ст. Та передовсім вони маргіналізують тодішні можливості створити федералістську Центральну Європу, яка свої національно-державні прагнення намагалася вдовольнити в інший спосіб, ніж через єдину малонімецьку національну державу й багатонаціональну Габсбурзьку монархію. Таке поєднання вочевидь не лишило місця для федералістського й водночас національного устрою Центральної Європи. Які втрати можуть очікувати, коли обмежитись ретроспективними поглядами, зорієтованими на 1866-71 рр., продемонстрував і рано померлий Гайнріх Люц (Heinrich Lutz)⁵.